

JOHANNA BJÖRKHOLM

Etableringen och utvecklingen av begreppet kulturarv i Finlands svenskbygder

Kulturarv är ett stort och mångfacetterat fenomen. Det kan bland annat undersökas som en status, som ett synsätt, som en process och ett begrepp. I denna artikel inriktar jag mig på den sistnämnda aspekten och undersöker etableringen, omvandlingen och användningen av begreppet och termen kulturarv i Finlands svenskbygder under tidsperioden 1880–2000.

Jag intresserar mig för hur kulturarv omtalas och för de diskursiva trender som kan iaktas i användningen av begreppet genom tiderna. Jag inriktar mig särskilt på hur immateriell kultur har förknippats med kulturarv. Artikeln ska inte ses som en heltäckande översikt, utan som ett försök att skissera upp linjerna för och sammanfatta ett utdraget skeende. Det skulle vara givande att undersöka framväxten av begreppet kulturarv i relation till andra närliggande begrepp så som tradition och kulturturminne, men här behandlar jag enbart kulturarv.

Jag kommer här att kronologiskt gå igenom ett urval av de förekomster av ordet kulturarv som jag har funnit. Jag strävar efter att historiskt contextualisera citaten och peka på återkommande diskurser samt de förändringar jag ser i användningen av termen kulturarv. Mitt material består av tidningar, tidskrifter och övriga trycksaker som jag har funnit vid databassökningar¹ och genomgångar av arkiv- och biblioteksmaterial. Material från perioden mellan 1945 och 1990 förekommer dock sällan i databaserna. Mitt material från perioden kommer från två undersökningar där jag har

gått igenom stora mängder historiskt material. Eftersom mitt intresse för användningen av begreppet kulturarv hade väckts har jag antecknat de förekomster av termen kulturarv som jag har funnit. En av undersökningarna gjorde jag för min doktorsavhandling (Björkholm 2011), som denna artikel bygger på.

Jag vill belysa framväxten av kulturarvsbegreppet, som i dag används i skiftande sammanhang. Jag anlägger ett konstruktivistiskt perspektiv, vilket innebär att jag intresserar mig för hur vissa kulturelement omtalas som kulturarv och att dessa uttalanden ingår i kulturella mönster. Jag tar däremot inte ställning till vad som är, borde vara eller inte ska ses som kulturarv.

Studien är diskursanalytisk och jag strävar efter att se större mönster kring förekomsterna av termen kulturarv. Jag betraktar diskursanalys som en metod för att undersöka hur kommunikation, här enbart i form av skriven text, används för att skapa social mening. I likhet med Louise Phillips och Marianne Winther Jørgensen ser jag en diskurs som ”ett bestämt sätt att tala om eller att förstå världen” (Winther Jørgensen & Phillips 2000:7). En diskurs förmedlar en bestämd förståelse av en händelse, samtidigt som det finns många olika diskurser som beskriver varje händelse. En diskurs handlar inte bara om förståelse, utan också om att skapa och upprätthålla sociala system (Burr 1995:47 f.).

Här arbetar jag med en mängd historiska tex-

ter där kulturarv omtalas på olika sätt. Liknande sätt att förhålla sig till och omtala kulturarv kommer jag att betrakta som delar av samma diskurs, vilken kan förändras och byta fokus över tid. Min tolkning av diskurserna påverkas naturligtvis av min position som sentida, finlandssvensk forskare, även om jag är medveten om denna fara och försöker avhjälpa den genom att kontextualisera mitt material.

Jag inleder med tidigare forskning om kulturarvsbegreppets introduktion, främst i Sverige. Den tidigare forskningen blir en spegel för min egentliga undersökning, där skillnader och likheter tydliggörs. Jag presenterar de tre huvudsakliga diskurserna som förekommer i materialet och övergår sedan till en kronologisk genomgång av materialet från Finland. Jag ger särskilt utrymme åt de första förekomsterna av termen kulturarv på svenska respektive finska i finländsk tidningspress för att om möjligt klarlägga impulserna till dem. Artikeln avslutas med en diskussion om de diskurser som jag har iakttagit samt om kulturarvsbegreppets utvecklingslinjer i Finlands svensksbygder.

Forskning om kulturarvsbegreppets historia

Enligt *Svenska Akademiens ordbok* introducerades ordet "kulturarv" i svenskan år 1887 av Viktor Rydberg, professor i kulturhistoria. Ordbokens definition från år 1939 lyder: "vad ett folk o.d. i fråga om (andlig) kultur övertagit från tidigare generationer" (SAOB 1939:3186 f.). Peter Aronsson (2004:143) anser att detta var ett försök att "fånga en vidare krets av förflutenhet än de traditionella historiska disciplinerna kunde". Owe Ronström har undersökt den tidiga användningen av begreppet kulturarv och han anser att det stod för stora idéer, värden och konstverk, som fungerade som en gemensam referensram (Ronström 2005:96).

Även Barbro Klein har undersökt framväxten av begreppet kulturarv i det svenska språket. Hon konstaterar att begreppet förekom på 1800-talet men det användes inte på samma

sätt som i dag. Enligt Klein sammanhänger introduktionen av ordet kulturarv med samhällsförändringar i Sverige, så som befolkningsökning, emigration, urbanisering och arbetarrörelsens framväxt. Under den senare delen av 1800-talet uppstod också de vetenskapliga ämnena kulturhistoria och folklivsforskning (Klein 2006:58). Klein har undersökt vokabulären inom dessa ämnen och konstaterar att begreppet kulturarv mycket sällan förekom i den vetenskapliga diskussionen före 1990-talet och att ingen begreppsmässig debatt förekom (a. a. 59–66).

Kulturarvsbegreppet växte fram under romantikens höjdpunkt i Europa och färgades av de romantiska strömningarna. Allmogerotantik och avståndstagande från det moderna samhället är exempel på sådana tendenser (Bendix 1997:8). Både begreppet tradition och begreppet kulturarv förknippades i Norden med "det gamla bondesamhället" eller "det traditionella samhället", vilket uppfattades som motsats till "det moderna" och kanske framför allt till "det industrialiserade samhället" (Alzén & Hedrén 1998:85 ff., Björkholm 2011:228 ff.).

Om man bortser från själva termen kulturarv och i stället inriktar sig på den process som resulterar i att någonting upplevs som ett värdefullt kulturarv blir tidsperspektivet ett helt annat. David Harvey (2008:22) har till exempel framhållit hur man redan i romarriket aktivt vördade och ville efterlikna det antika Grekland. Man kan därför säga att kulturarvs-tänkande är betydligt äldre än själva termen kulturarv.

Tre huvudsakliga diskurser

I min genomgång av materialet från Finlands svensksbygder har jag funnit tre huvudsakliga trender i hur kulturarv omtalas. Det finns egentligen inga motsägelser mellan dem och de kan också anknyta till varandra. Jag betraktar dem här som olika diskurser, eftersom de förmedlar olika syn på kulturarv samt lyfter fram olika egenskaper hos de kulturarv som omtalas.

En av diskurserna beskriver kulturarv som en gemensam referensram (bl.a. *F. T.* 1910:2, Lilliehöök 1931:329, Nilsson 1952:82, Korsström 1991, BP 110AAAA). Nivån för den gemensamma referensramen kan ibland vara mycket bred, så som hela mänskligheten eller västvärlden. Ibland är referensramen mycket snävare, så att det kan handla om Finlands eller de svensktalande finländarnas kulturarv. Det är också vanligt att bildning och i förlängningen utbildning eller skolväsende omtalas som kulturarv inom diskursen om kulturarv som gemensam referensram (bl.a. Heikel [I.A.H.] 1899:[3], Jakobsson & Åbonde 1962:18, förf. kurs., Ulfvens 1993, BP 110AAAA).

Man kan iaktta kulturella mönster utgående från hur kulturarv omtalas. Inom olika diskurser betonas olika aspekter av kulturarv.

En tydlig diskurs i materialet framställer kulturarv som ett arv från tiden före 1809, då Finland var en del av Sverige. Kulturarv kan då innebära bland annat språk, vardagskultur och administration (bl.a. Wichmann [Gänge Rolf] 1897:1 f., *Svb* 1946:1., *Hbl* 1966, BP 29AA). Diskursen om det svenska arvet har även politiska undertoner, eftersom den förekommer i diskussioner om kulturpolitik och även om rikspolitik (bl.a. *Å. T.* 1895:[3], Hornborg [E.H.] 1939:241ff.).

Den tredje huvudsakliga diskursen är mera mångfacetterad. Inom den omtalas kulturarv som ett medel för att på olika sätt förhålla sig till sin plats i historien. Ofta handlar det om en önskad eller tänkt historieskrivning, vilket innebär att positionering är en viktig del av denna diskurs (bl.a. Malmberg 1923:135, Hasselblatt 1924:70, Häggman 1997:177). Laurajane Smith (2006:84) har påpekat att ett av kriterierna för vad som anses vara kulturarv är ett aktivt förhållningssätt till vår plats i historien. Kulturarv kan också enligt David Harvey (2008:21) ses som prospektivt eller framåtriktat minne. Prospektivt minne innebär att man vill komma ihåg att göra någonting i framtiden, till exempel att ta sin medicin (*NE* [2014]). Dessa aspekter kan sammanföras, så att förvaltande och bevarande av kulturarv betraktas som sätt att positionera oss i historien genom det vi vill minnas för framtiden.

I diskursen där kulturarv framställs som ett sätt att förhålla sig till historien har jag iakttagit två olika trender. Dels kan kulturarv omtalas om ett slags stafettpinne – det viktiga är då att man tar emot och sedan överlämnar kulturarvet (bl.a. *T. N.* 1907:3–4, Lönnroos 1962:3, Ulfvens 1993, BP 110AAAA). Däremot framställs inget behov av att själv lämna sitt avtryck eller bidrag till kulturarvet. Dels kan man utmåla kulturarv som något som tas emot från det förflutna, som samtiden utvidgar och sedan överlämnar till framtiden i form av yngre generationer (bl.a. *V. F.* 1902:1, Pontán 1951:185, Svenlin 2000). Det finns en föreställning om att budkavlar fungerade på motsvarande sätt, mottagaren ristade sitt bomärke i den för att visa att man fått budet innan kavlen lämnades vidare. Då jag nu övergår till att analysera materialet från Finlands svensksbygder vill jag återknyta till de tre huvudsakliga diskurserna som jag har presenterat.

De tidigaste förekomsterna i Finland

Mitt tidigaste belägg för termen kulturarv i den svenskspråkiga tidningspressen i Finland kommer från *Morgonbladet* den första maj 1880. Där återges artikeln ”Svenskt omdöme om senaste skollärmöte i Finland” som be-

handlar ”Pedag. föreningens i Finland allmänna möte i Helsingfors den 30 juni–3 juli 1879”. Artikeln, där författaren H. F. Hult diskuterar de klassiska språkens ställning i läroplanen, publicerades ursprungligen i *Pedagogisk tidskrift, utgifven av H. F. Hult och G. F. Olbers*, nummer 4 1880.

”Vore vår samtid i den lyckliga ställning som grekerne voro, att nämligen stå vid en gryende kulturs vagga, då vore läroplanens uppgörande en ganska enkel sak [...]. Men då oss åligger att hvar för sitt land förvalta och förkofra ett kulturarv, som räknar årtusenden, och då dertill bland annat fordras att i grund och botten känna detta arfvets historia, så försvåras saken.” (Hult 1880, s. [1]).

Denna användning av kulturarv sammanfaller med definitionen i *Svenska Akademiens ordbok* ovan. I citatet ovan framstår kulturarv snarast som ett slags kunskapshistoriskt arv för respektive nation, eller kanske en gemensam referensram. Förekomsten av ordet kulturarv i Hults artikel är mycket tidig – den föregår professor Viktor Rydbergs arbete inom de ”nya” vetenskapsgrenarna. Detta är den enda förekomst av ordet kulturarv som står att finna från 1880-talet trots att dagstidningarna från årtiondet i hög grad har digitaliserats och är sökbara. Hult kan därför ha varit en av de verkliga pionjärerna vid introduktionen av ordet kulturarv i svenska språket.

Den historiska kontexten för de följande citaten där kulturarv omtalades är av betydelse. Det område som vi i dag känner som Finland var en del av Sverige fram till 1809, då det blev ett ryskt storfurstendöme efter 1808–09-års krig. Den svenskspråkiga befolkningen i Finland befann sig alltså från och med detta år i en minoritetsposition. I slutet av 1800-talet förändrades den ryska politiken för storfurstendömet Finland. Den första förryskningsperioden inföll 1899–1905. Under denna fräntogs bland annat Finlands lantdag genom februarimanifestet 1899 rätten att stifta rikslagar, vilka därefter stiftades av ryska riksrådet (Jussila m.fl. 2000:81–108).

Den finska termen för kulturarv, *kulttuuriperintö*, är enligt Petja Aarnipuu svår att spåra långt tillbaka i tiden och ordet har troligen inte använts under 1800-talet (Aarnipuu 2008:18). Denna uppfattning stärks av en sökning på *kulttuuriperintö* i Nationalbibliotekets databas för tidskrifter, vilken ger vid handen att användningen av ordet tog fart under 1920-talet (NB T. [2014]).

Här finns dock ett belägg i *Vapaita Sanoja*, i svenskspråkig version *Fria ord*, så tidigt som 15 november 1900. Tidskriften trycktes i Stockholm av Kagalen, den förbjudna motståndsrörelsen mot förryskningen, och smugglades in i Finland för att kringgå den ryska censuren (U. F. 2004:120; 531 f.). Numret finns i finsk- och svenskspråkig version med identiska texter. Under rubriken ”Tienhaarassa”, på svenska ”Vid skiljövägen”, diskuteras vikten av att Finlands folk behåller hoppet om att en dag kunna framföra krav på självbestämmande. Även om vi själv inte upplever detta kommer andra att göra det, och vi har en plikt mot kommande släkten liksom våra förfäder mot oss, kan vi läsa. Enligt artikeln får inte gångna seklers kulturarv förskingras, folkets självmedvetande som växt fram över generationer får inte förstöras (VS 1900:1 f., F. O. 1900:1 f.).² Därmed är den första förekomsten av ordet kulturarv som jag har funnit i finskspråkig tidningspress kopplad till kulturpolitiska strävanden i form av språk, kultur och nationalitet.

En sökning på *kulttuuriperintö* i Nationalbibliotekets databas Historiskt tidningsbibliotek ger fyra träffar under 1900-talets första decennium (NB H.t. [2014]). Den tidigaste träffen återfinns i *Päivälehti*, det ungfinska partiets dagstidning, den 20 februari 1903 under rubriken ”Vieläkin Euroopan levottomasta kol-kasta”, ungefär ”Ytterligare om Europas oroliga hörn”, och diskuterar grekernas relation till det hellenska kulturarvet utgående från den då oroliga situationen på Balkan (PL 1903:3) Därmed ligger dessa tidiga exempel nära den svenskspråkiga diskursen där kulturarv står för stora idéer och en gemensam referensram.

Redan på 1890-talet framställdes dock kulturarv även som språk, kultur, nation och även det som i dag skulle betecknas som etnicitet etablerats i den svenskspråkiga tidningspressen. Under detta decennium är denna diskurs förhållandevis tydligt: kulturarv förknippades med det svenska språket och om man så vill med det svenska arvet. Den 1 december 1895 publicerade den svensksinnade dagstidningen *Åbo Tidning* artikeln ”Landsbygden och det svenska partimötet”. Artikeln publicerades inför sammanslutningen Svenska partiets, en liberal och svensksinnad gruppering, första partimöte i Helsingfors i januari 1896 (Sca [2014]).

”Allmogen och ståndspersonklassen bero af hvarandra och liksom denna senare icke i längden kunna fortbestå såsom politisk faktor utan stöd i den svenska landsortsbefolkningen, lika litet kan denna undvara andlig samhörighet med samhällets ledande klasser, såvida den fortsättningsvis önskar bevara det dyrbara kulturarv – främst sitt svenska modersmål – det emottagit af föregående släkten och hvilket den oförkränkt bör kunna öfverlämna åt sina barn” (Å. T. 1895:[3]).

I artikeln är det uttryckligen det svenska språket som beskrivs som kulturarv och det framställs som en förbindelselänk mellan dåtid och framtid – mellan förfäder och ättlingar. Det faktum att termen kulturarv används inför ett partimöte visar också att ordet redan då kunde fungera som ett politiskt slagträ.

Den 9 januari 1897 publicerade den svensksinnade tidningen *Norra Posten*, som utgavs i Karleby två gånger per vecka, en artikel av Gånge Rolf, alias pedagogen och författaren Emil Wichmann. Han beskriver hur ”flockar af svenskar” i det förflutna flyttade över Bottniska viken för att bosätta sig i Finland, ”[ä]n såsom härmän, än såsom bärare av kristendom och andlig kultur, än såsom nybyggare, jordbrukare och fiskare”. Tillsammans hade svensk- och finskspråkig befolkningen i hundratals år värnat om det gemensamma fäderneslandet. ”Oss deras ättlingar, afkomlingarne af Finlands svenska allmoge befolkning och

dess svenskt bildade klass, höfves att, om så fordras, med samma mod och samma ihärdighet och trofasthet värna det kulturarv som vi öfvertagit som vårt äget”, fortsatte han (Wichmann [Gånge Rolf] 1897:1 f.). Wichmann utmålade olika aspekter av svensk kultur som ett självklart kulturarv i behov av skydd. Diskursen om ett svenskt arv omfattar här kultur inklusive språk.

Utgående från de tidigaste förekomsterna av termen kulturarv i Finland som jag har funnit drar jag slutsatsen att den första publiceringen tydligt kom till på impuls från Sverige, genom att en rikssvensk text återgavs. I denna ser vi det mönster som har identifierats i Sverige – kulturarv som stora idéer och en gemensam referensram. I den inhemska användningen ser vi ända från de tidigaste förekomsterna på både svenska och finska en diskurs som framhåller språk, kultur och nationalitet eller etnicitet. Denna diskurs har även politiska undertoner. I den svenskspråkiga tidningspressen kan tankar om det svenska arvet sägas utgöra diskursens kärna. Utifrån det material som jag har att tillgå ser jag inga tydliga tecken på att denna diskurs i den finländska tidningspressen har tillkommit genom impulser utifrån.

Även diskursen om gemensamma referensramar fick tidigt fäste i Finland. I en artikel som publicerades den 12 januari 1899 av *Östra Finland*, en dagstidning i Viborg som indrogs av den ryska administrationen drygt en månad senare, skrev till exempel Ivar Heikel om de utexaminerade från de svenskspråkiga läroverken. Han beklagar att få av dem ”visat vara bärare af en estetisk och human världsåskådning af en sådan högre allmän bildning” att de kan påverka omgivningen och ”rikta vårt andliga kulturarv” (Heikel [I.A.H.] 1899:[3]). Heikel pläderade för att man i tidens ”skolpolitik” inte borde stirra sig blind på det nuvarande, utan rikta blicken mot framtiden, där man skulle komma att högakta ”de andeliga värdena” (a. a.). Han ansluter sig till diskursen om kulturarv som en gemensam referensram i form av bildning i den klassiska betydelsen, eller kanske till och med utbildning, men han riktade tidsperspektivet mot framtiden. Nivån

Från och med 1880 förekommer ordet kulturarv, men med den äldre stavningen kulturarf, i dagstidningar och tidskrifter utgivna på svenska i Finland. Här ett kollage av tidiga texter där ordet förekommer.

för den tidiga diskursen där kulturarv framställs som en gemensam referensram förefaller ha varit varierande – vi har sett exempel på såväl etnisk som internationell nivå.

Det nya seklets första år i Finlands svensksbygder

Under 1900-talets första decennium syns en tydlig ökning i antalet träffar för sökordet ”kulturarf” i den svenskspråkiga tidningspressen. Termen används i varierande sammanhang, som för den nutida läsaren ibland kan kännas förvånande. En sådan förekomst återfinns i *Västra Finland*, en tidning för Åboland som utgavs två gånger per vecka, den 19 juli 1902. Under rubriken ”Betydelsen av kär- och mossodling” kan man läsa att Finland är det land som ligger norr om den 60 breddgraden som är ”bäst odlad”. Detta beror på tidigare generationers ihärdighet. ”Ett sådant kulturarf bör af oss omsorgsfullt vårdas”, fortsätter artikeln, som ser det som en fosterländsk plikt att utvidga och förkovra arvet åt kommande generationer (V. F. 1902:1). Skribenten använder kultur i betydelsen odling så att den uppod-

lade jorden framställs som ett kulturarv. Detta är den enda förekomst jag har funnit där kulturarv närmar sig betydelsen odling. Även om användningen är logisk är den således också ovanlig. Artikeln implicerar att kulturarv tas emot från det förflutna, samtiden utvidgar arvet och överlämnar det, här kulturarvet odlingsmark till nästa mottagare, framtida generationer. Detta anknuter till kulturarv som en önskvärd historieskrivning och i detta fall framställs kulturarvet som en budkavle.

Den vanligaste användningen av begreppet kulturarv under 1900-talets första decennium ingår i diskursen om det svenska arvet. Dessutom hade svenska språket ända sedan 1860-talet utsatts för tryck från finskspråkigt håll, efter nationalromantikens devis ”ett språk, ett folk, en nation”. Vid sekelskiftet 1900 var spänningen hög (U. F. 2005:533 ff.). I slutet av årtiondet, 1907–17, inleddes den andra förryskningsperioden (Jussila m.fl. 2000:81–108).

Sättet att omtala kulturarv tycks ha påverkats av denna historiska kontext.

I *Tammerfors Nyheter* publicerades till exempel den 18 maj 1907 ett upprop riktat till svenskspråkiga kvinnor. Man vill grunda ett förbund som ska arbeta för ”såväl *politiskt* som *kulturellt* [!] upplysningsarbete inom kvinnornas egna led” (förf. kurs.). Behovet av ett sådant förbund beskrivs vara språkliga eller kulturella hot:

”På mångfaldigt sätt hotas landets svensktalande befolkning med att berövas hemorts rätt i sitt eget fosterland. Kunna vi kvinnor förhålla oss överksamma, då det dyrbaraste hotas med undergång: våra barns framtid och den tryggande känslan att äga ett fosterland? [...] Vi hafva af gångna släktled mottagit ett dyrbart kulturarv, för hvars förvaltning äfven vi kvinnor äro ansvariga inför framtidens dom [...] – Vi få icke i dådlös likgiltighet förskingra arvet, vi äga ej rätt att af bristande själfkänsla låta mödosamt vunna förmåner ligga obrukade eller fåvitskt förspilla dem” (T. N. 1907:3–4).

Här tycks kulturarv sammankopplas med ett slags kvinnlig plikt, som dels handlar om framtiden i form av barnen och dels om hemmet i form av fosterlandet. Grundtonen i citatet färgas av diskursen om det svenska arvet, här snarast i form av svenskspråkig vardagskultur.

Också här återfinns ett tydligt tidsperspektiv – man får kulturarvet från det förflutna, av tidigare generationer, förvaltar det och ger det vidare till framtiden, sina barn. Diskursen om att förhålla sig till historien genom kulturarv är därför underliggande. Citatet förmedlar dock inte att samtiden borde lägga till någonting till kulturarvet, utan kulturarvet framställs snarast som en stafettpinne – det viktiga är att man tar emot och sedan överlämnar kulturarvet.

I *Fredrikshamns Tidning*, en politiskt måttlig tidning som utkom två gånger i veckan, kunde man under rubriken ”Svenska Folkpartiet och landtdagsvalen” den 14 december 1910 läsa om tidigare förryskningsåtgärder så som februari-manifestet 1899 och de finländska protesterna: massadressen med en halv miljon underskrifter som tsaren vägrade ta emot samt storstrej-

ken 1905 som ledde till att februari-manifestet upphävdes (jfr *U. F.* 2006:597 f.). Dessutom beskrivs hur det svenska inflytandet har minskat, hur man i landet ödslat tid på ”kif och strider”, språkstrider och politisk oenighet, samt hur detta nu försvårar situationen med återinförd förryskning, ”den nya ofärd, som nu inbrutit”. Därefter diskuteras landtdagsvalet:

”Finlands svenska befolkning går denna gång till val under en enda lösen ’Finlands lag och rätt’. Därmed ger densamma tillkänna att dess valstrid icke ledes af klasshat eller af lusten att förtrycka den andra nationalitetens språk och underskatta dess kulturbehof, utan har sin styrka i kärleken till hela Finlands folks gemensamma kulturarv och sträfvanden att bevara detsamma” (F. T. 1910:2).

Tanken på det svenska arvet antyds i detta citat, men den primära diskursen framstår snarast som kulturarv som en gemensam referensram för hela Finlands befolkning. Kulturarv omtalas som någonting som kan ena befolkningen och med vilket inre stridigheter övervinnas. Här blir det åter tydligt att ordet kulturarv tidigt användes i politiska diskussioner i tidningspressen i Finland. Nu handlar det dock inte om kulturpolitik utan om parti-politik och nationella handlingsstrategier.

Historiskt sett blev de sista åren av 1910-talet omvälvande för Finland, med självständighet vid den ryska oktoberrevolutionen 1917. Detta ledde dock inte till fred. Finlands inbördeskrig rasade därefter i januari–maj 1918 (*U. F.* 2004:348f; 433ff). Jag har dock inte funnit några exempel på att begreppet kulturarv har använts i samband med dessa skeenden. Det kan delvis förklaras med att delar av tidningspressen upphörde att utges under denna oroliga period.

Tidigt 1900-tal

År 1919 publicerades en artikel av Gunnar Landtman, sociolog, westermarckian och upptäcktsresande, i *Finsk Tidskrift*, en politisk obunden och liberal vetenskaplig tidskrift, under rubriken ”Om folksagans underbara

daning”. Han diskuterar där de finska folkloristerna Antti Aarnes och Julius Krohns forskning samt teorier om folksagomotiv i enlighet med den historisk-geografiska metoden. Artikeln inleds:

”Folksagorna liksom visorna anses över hufvud typiska för de arter af folklöre, hvilka vandra som lån från folk till folk för att upptagas som gemensam andlig besittning. Redan förekomsten af en omfattande grupp samfällda indoeuropeiska sagotyper ådagalägger gemenskapen hos detta kulturarv” (Landtman 1919:130).

Här är det folksagor, en genre som i vidmakt-hållen tradition i dag skulle betecknas som immateriellt kulturarv, som framställs som kulturarv. Märk att Landtman använder sin tids terminologi och omtalar folklöre som andlig. Diskursen om en gemensam referensram blir här vid, snarast indoeuropeisk.

Föreningen Brage grundades år 1906 i Helsingfors för att arbeta för den svenskspråkiga folkkulturens bevarande och återupplivande. Richard Malmbergs festföredrag vid årsfesten 1923 har publicerats i *Brages årsskrift*. Han framhåller allmogekulturens värde i termer av kulturarv:

”Men folkkonsten är ett kulturarv, med spår som leda bort genom tiderna, och spår som på varje punkt leda till topparna i samhället. De gamla romanserna sjöngos en gång till dans i riddarborgarna; de gamla menuetterna styrde en gång de sirliga stegen under kronornas ljushav; och stugans väggfasta bänkar voro slottens en gång [...] [V]arje tid har avlagrat sitt guldstof i det förenklade mönstret på bottnen av folkets själ, och folket har vävt in det i sina liv, i sin lust och sin längtan” (Malmberg 1923:135).

Skolrådet och författaren Malmberg framställer folkkulturen som rester av en forntida högreståndskultur och närmar sig diskursen om kulturarv som ett medel för att förhålla sig till historien. Genom att placera in folkkultur – folkvisor, folklig dans och traditionellt byggnadskonst – i en önskad historieskrivning utmålas den som kommen från slott och riddare och som en efterklang av historisk

storhet. Citatet färgas av devolutionistiska tankegångar om kulturens sönderfall. Malmberg implicerar att det har funnits en värdefull kultur i det förflutna. Nu återfinns den enbart som fragment bland allmogen. Genom insamlingar och jämförelser trodde forskarna sig kunna återskapa forna tiders högtstående kultur (Dundes 1974:1 ff.).

Märk att bägge citaten ovan lyfter fram avgränsade kulturelement som kulturarv: folkloristiska genrer som folksagor och folkvisor, samt folkdans och byggnadskonst. Det är inte det svenska arvet i stort eller västerlandets gemensamma tankegods som utpekats som kulturarv, utan utvalda delar av kulturen. Detta ser jag som tidiga exempel på att enskilda individer och grupper lyfter fram och omtalar uppskattade kulturuttryck som kulturarv, en trend som senare förstärks.

Hetsiga språkstrider blossade åter upp i Finland på 1920-talet, vilket tycks ha påverkat användningen av termen kulturarv. Enligt regeringsformen från 1919 har Finland två nationalspråk, finska och svenska. Striderna gällde det svenska språkets ställning inom republiken Finland. Språkstriderna avtog först vid utbrottet av andra världskriget (*U. F.* 2005:534).

I *Studentbladet*, Svenska studerandes intresseförenings medlemstidning och Finlands enda svenskspråkiga studenttidning, kan vi läsa Robert Hasselblatts ”Tal till fosterlandet”, som han höll vid Vasa nations årsfest vid Helsingfors Universitet år 1924. Medicinstudenten Hasselblatt använder terminologi som inbegriper ”germansk ras” och ”svensk stam”, vilket visar att han är inspirerad av tidens raslära. Som studerande vid Finlands då enda statsuniversitet upplevde han troligen ökande motsättningar kring den svenskspråkiga undervisningen då universitetets undervisningsspråk blev en av språkstridens stora frågor (a. a.). I talet förekommer ordet kulturarv vid tre tillfällen, som alla anknyter till diskursen om det svenska arvet, till exempel:

”Ty vi böra alltid minnas, att vi äro direkta ättlingar av de svenska vikingar, som i fordom

hednatid med sina drakskepp togo hamn på Finlands kuster och som medförde hit den västerländska bildningen, den västerländska rättsuppfattningen och den kristna tron, vi få aldrig glömma, att det var våra förfäders gärning att Finland blev ett europeiskt kulturland. Vi få aldrig glömma, att det därför är vår elementäraste skyldighet att allt framgent vårda oss om detta kulturarv, huru tiderna än för övrigt skifta" (Hasselblatt 1924:70).

Hasselblatt utmålar de svenskspråkiga som kulturbringare och kulturarvet framställs som en gemensam västerländsk referensram. Uppfattningen om att de svenskspråkiga finländarna härstammar från vikingarna avfärdas av de flesta historiker. I början av 1900-talet var dock vikingaromantiken och tankar om germanskt ursprung utbredda inom vissa svenskspråkiga kretsar (Högnäs 1995:51–71). Undertoner av diskursen om att förhålla sig till historien kan här iakttas eftersom kulturarv, från vikingatida förfäder, enligt citatet bör vårdas för framtiden.

År 1928 publicerade *Svenska Pressen*, en liberal eftermiddagstidning i Helsingfors, en recension av det nytgivna bandet *Magisk folkmedicin* i samlingsverket *Finlands svenska folkdiktning* under rubriken "Vårt gammalsvenska folkliga kulturarv". Där kopplas immateriell folkkultur i form av traditionell kunskap om sjukdomsbot till kulturarv. I recensionen framhålls utgåvans samband med nationalitet eller, med nutida terminologi, etnicitet: "Med växande tillfredsställelse kan arbetet hälsas av den nationalitet, över vars egenartade och omfattande folkkultur det utgör ett litterärt monument" (Sv. Pr. 1928, BP 66. Forsblom 1927 recenseras). *Finlands svenska folkdiktning*, med systematiserade uppteckningar av folklöre, utmålas som ett slags minnesmärke över det svenska arvet i form av folkkultur i Finland, men termen immateriell används inte som bestämning för detta kulturarv.

1900-talets mitt – krig och fred

Husmodern, Finlands svenska marthaförbunds tidskrift, publicerade år 1931 föredra-

get "Hemmets kvinna, hennes traditioner och ställning i tiden", som hölls av Eleonor Lilliehöök vid en kurs i Stockholm. Lilliehöök, dåvarande ordförande i Sveriges husmodersföreningars riksförbund, pläderar där för att den traditionella kvinnorollen förtjänar mera aktning, men också för att de kvinnor som väljer att bli hemmafruar ska ha möjlighet till ordentlig utbildning.

"Den hårda specialisering och mekanisering, som i vår tid blivit ödesdiger för den själsliga utvecklingen, kan [kvinnan] undgå, om hon ej förslits i hårt arbete i hemmet. Det kunde betyda, att just kvinnan i hemmet kunde vara den, som odlade de allmänna intressena och i specialiseringens och mekaniseringens tid uppehölle kulturarv och kulturintresse [...]" (Lilliehöök 1931:329, förf. kurs.).

Lilliehöök poängterar vikten av att "inom hemmet kulturarv och kulturintresse upprätthålles", särskilt för att ungdomen ska få uppleva andra värden än studier, sport och nöjen (a. a.). Här framställs som en av kvinnans viktigaste uppgifter att vara kulturbringare och motvikt till samhällets och samtidens negativa sidor, så som industrialisering och nöjesliv. En sådan kodning av kulturarv framträdde också i min tidigare undersökning av folkmusik i Finlands svenskbygder (Björkholm 2011:228 ff.). Här framstår kulturarv snarast som ett slags klassisk bildning och citatet ingår i diskursen om kulturarv som en gemensam, tidlös referensram.

1930-talet var ett omvälvande decennium i Finlands historia. I början av årtiondet kulminerade språkstriderna och 1939 bröt andra världskriget ut. För Finlands del uppdelas andra världskriget i tre faser. Vinterkriget inföll tre månader kring årsskiftet 1939–40. Vid fredslutet i Moskva avträdde Finland en tiondel av sin areal till Sovjetunionen (U. F. 2005:468; 2007:416–420). Fortsättningskriget utspelades 1941–44. Vid vapenstilleståndet 1944 avträdde Finland ytterligare områden. Vapenstilleståndsavtalet ålade bland annat Finland att driva ut de tyska trupper som fanns i norra delen av landet och att betala

krigsskadestånd till Sovjet (U. F. 2004:103 ff.). Lapplandskriget utspelades mellan finländska och tyska trupper 1944–45 (U. F. 2003:227).

Hösten 1939 visar användningen av kulturarv att stämningarna i landet har tillspetsats. Ett exempel på detta återfinns i *Nya Argus*, en liberal tidskrift för kultur och politik, där termen kulturarv kopplas till nordisk identitet i ett publicerat tal som historikern och politiker Eirik Hornborg höll i Stockholm den 17 oktober vid ett möte för Finland som organiserades av Samfundet Sverige-Finland.

”Den hjärtlighet, som här har strömmat mig till mötes, vittnar om djupet i värmen av den känsla, som har fört oss samman – känslan för det nordiska kulturarvet, för mänsklighetens högsta ideal, sådana vi fatta dem, och för Nordens gamla, kampvana gränsland mot öster” (Hornborg [E.H.] 1939:241).

Hornborgs tal är tydligt påverkat av världshändelserna. Han talar om oväder, om gemensamma värderingar, eller om man så vill referensramar, i Norden och i ”västerlandet” och ritar upp en mycket storsvenskt färgad version av Finlands historia. Han framhåller ytterligare närheten mellan svenskspråkiga i Finland och Sverige genom att återknyta till kulturarv:

”Än är vi i Finland trehundra femtiotusen människor, som tala svenska, som nämna oss svenskar, som älska våra fäders språk och kulturarv, men i Finland se vårt fosterland, vars öde är vårt och för vars räddning vi äro redo att göra vår plikt till det yttersta” (a. a.: 243)

Hornborgs budskap är att Finlands och Sveriges öden är sammanlänkade och tillsammans ska man fortsätta att kämpa för friheten. I denna retorik framställer han ett gemensamt kulturarv som en av förbindelse-länkarna. Hornborg bygger här tydligt på diskursen om det svenska arvet, men i en tillspetsad form. Detta arv framstår som ett slags historisk plikt.

Svenskbygden, bildningsorganisationen Svenska folkskolans vänners kulturtidskrift, publicerade artikeln ”En hälsning till sångaren i ledet” inför den finlandssvenska sångfesten

1946, ett år efter krigsslutet. Kulturarv framställs här som ett medel för att bygga upp nationen efter kriget:

”Det är så mycket som hör samman med en allmän finlandssvensk musikfest. Där är ungdomsglädjen, glädjen att i den nordiska sommarens fagraste tid få sjunga tillsammans med stamfränder från hela svenskbygden i Finland. [...] Där öppnar sig för oss den värld av skönhet och harmoni som musiken byggt upp och som ondskan aldrig kan förstöra. Där är kärleken till vårt svenska språk, viljan att vårda det kulturarv hängångna släktled anförtrott oss. Och där är kärleken till det land, för vars välgång intet offer är för stort” (Svb 1946:1).

Här ser vi tydliga inslag av nationalism och etnicitet även om grundtonen utgörs av diskursen om kulturarv som det svenska arvet. Citatets ramverk tycks utgöras av längan efter fred och bestående immateriella värden. Användningen av termen kulturarv påverkas tydligt av det allmänna tonläget i samhället, vilket citaten ovan är exempel på.

Efter andra världskriget förändrades den politiska situationen i Finland. Vänskaps- och biståndspakten mellan Finland och Sovjetunionen utgjorde basen för ländernas relationer under perioden 1948–1992, det vill säga i stort sett hela det kalla kriget. Pakten ålade Finland att försvara sig mot Tyskland, vid behov med bistånd av Sovjet. Pakten anses påtagligt ha påverkat Finlands utrikespolitik (U. F. 2007:470). I användningen av ordet kulturarv ser jag inte direkta influenser av vänskaps- och biståndspakten, men effekterna av kriget märks däremot.

År 1951 publicerade *Tidskrift för folkskolan*, Finlands svenska folkskolläraryrkesförenings tidskrift, artikeln ”Sångfestdikt under sex decennier” av läraren Einar Pontán. Han påpekar att vissa drag återkommer i diktningen och framhåller ”sångens höjande och förädlande makt” och ”vårt folks fosterländska kamp”. Han fortsätter “[e]tt tredje motiv som icke saknas, är kärleken till modersmålet, viljan att värja och förkovra det svenska kulturarvet” (Pontán 1951:185). Artikeln ingår i diskursen om kul-

turarv som det svenska arvet, här främst i form det svenska språket. Efter som Pontán talar om att värja och förkovra kulturarvet ansluter han sig också till diskursen om att positionera sig i historien. I detta fall framställs kulturarv som en budkavle, där samtiden bör göra ett tillägg.

I samband med fredsslutet efter andra världskriget uppgjordes internationella överenskommelser, bland annat om en granskning av läromedel med målet att avlägsna nationalistisk propaganda (Långström 1997:20). År 1952 publicerade *Tidskrift för folkskolan* ett klipp ur Brita Nilssons rapport om "sommarens Unesco-seminarium i Sévres" från *Sveriges folkskollärarinnors tidning*. Angående historieundervisningen skriver hon: "Helt lika kan man emellertid inte utforma undervisningen för alla nationer. Varje land har sitt eget kulturarv och sitt eget intresseområde" (Nilsson 1952:82). Här tycks begreppet kulturarv närma sig den officiella historieskrivningen inom olika geografiska områden – till skillnad från en gemensam västerländsk referensram.

Sent 1900-tal

Under 1960-talet återfinns jag inte längre någon tydlig påverkan av andra världskriget i sättet att omtala kulturarv. En något annorlunda vinkling på diskursen om det svenska arvet återfinns i *Tidskrift för folkskolan* från år 1961. Under vinjetten "Klipp och kommentarer" publicerades ett utdrag ur ledare "Finlandssvensk framtidstro": "Trohet mot vårt modersmål, vårt kulturarv och våra gemensamt uppbyggda institutioner är den kanske viktigaste förutsättningen för den finlandssvenska folkstammens fortbestånd och suveränitet" (T. f. fsk. 1961:468 f.). Här framställs de finlandssvenska institutionerna som en del av det svenska arvet, eller kanske snarare som en struktur som upprätthåller det svenska arvet.

Vid den här tiden blir det vanligare att enskilda individer lyfter fram kulturelement som de upplever vara betydelsefulla. Spelmannen Waldemar G. Lönnroos skriver till exempel i artikeln "Om gammaldans och spelmans-

musik" som ingick i *Folkdansaren*, Finlands svenska folkdansrings medlemstidning, år 1962: "Vårt spelansgille har tagit till sin uppgift att uppteckna och samla låtar som eventuellt ännu spelas av gamla spelmän ute i bygderna. Dessa låtar är ett dyrbart kulturarv som bör bevaras åt kommande generationer" (Lönnroos 1962:3). Folkmusikens starka värdeladdning utgjorde, enligt Lönnroos, ett argument för att ingripa, i detta fall genom att uppteckna melodier. Märk att insatserna i hans samtid siktade mot framtiden så att diskursen om att förhålla sig till historien aktualiseras, att kulturarv framställs som en stafettpinne, samt att dokumentation och arkivering ses som bevarande av immateriell kultur.

Jag vill här anknyta till det som David Harvey benämner små kulturarv, *small heritage*, det vill säga sådant som på personlig eller lokal nivå upplevs som värdefullt nog att betraktas som kulturarv. Små kulturarv är dock avgränsade i bemärkelsen att de inte tillskrivs någon nationell betydelse och därför inte anses viktiga att kontrollera av nationens officiella instanser (Harvey 2008:19 f.). Sättet som Lönnroos omtalar det egna spelansgillet arbete med att dokumentera låtarna tyder på att han ser dem som små kulturarv. Det är inte de nationella myndigheternas uppgift att värna detta kulturarv, men för spelansgillet är de viktiga nog för att vidta åtgärder.

År 1962 gavs också en ny lärobok ut för den finlandssvenska skolan, *Boken om samhället* av Ole Jakobsson och Johannes Åbonde. Under rubriken "Kulturarv" kan man läsa:

"Vi säger att vi lever i ett kultursamhälle. Begreppet kultur innefattar bland annat en omfattande kunskapsmassa, som hopsamlats av många släktled. Detta kulturarv skall vårdas och vidmakthållas. Varje generation tar emot det och för det vidare" (Jakobsson & Åbonde 1962:18, förf. kurs.).

Kultur likställs här i det närmaste med ackumulerad kunskap och kulturarv är följaktligen kunskap som tagits emot från det förflutna. Samtiden utmålas som en länk i en kedja som sträcker sig både bakåt och framåt i tiden i en

version av diskursen om att förhålla sig till historien. Här blir uppfattningen om kulturarv som stafettpinne tydlig. Implicit innebär citatet att man "tar emot" kulturarvet genom personlig bildning, varför citatets undertoner också anknyter till diskursen om kulturarv som en gemensam referensram.

Diskursen om det svenska kulturarvet levde dock kvar. I Svenskfinlands största dagstidning *Hufvudstadsbladet* återfinns den 21 februari 1966 rubriken "Finskt hovrättsråd om det svenska kulturarvet". I artikeln nämns kulturarv vid ett enda tillfälle, då i formen "det svenska kulturarvet i rättsskipningen" (*Hbl* 1966, BP 29AA). Det är åter ett utvidgat svenskt arv, innefattande rättsväsende, som avses även om språk och kultur inte omtalas som delar av detta.

År 1972 antog Unesco konventionen om skydd för världens kultur- och naturarv, kallad världsarvskonventionen. Denna konvention har varit mycket framgångsrik, kanske främst genom världsarvslistan (se t.ex. Turtilinen 2006). Vårt sätt att tänka på kulturarv har utan tvekan påverkats av världsarvskonventionen. I den finlandssvenska användningen av ordet kulturarv ser jag dock inte någon omedelbar påverkan av världsarvskonventionen.

År 1975 förekom ordet kulturarv i två olika artiklar i samma nummer *Läraren*, Svenska Finlands lärarförbunds tidning. Detta är ett exempel på två samtida men markant olika användningar av kulturarv. Under rubriken "Historien i nutiden" skriver författaren och läraren Anders Cleve:

"Det är viktigt att man har en egen kulturtradition [...] som man kan skapa vidare på. Därför bör de finlandssvenska skolorna vid sidan av det stoff som är gemensamt för hela landet också betona det som hör ihop med den finlandssvenska befolkningen och dess kulturarv. Det är undervisningen i Finlands historia som ger den finlandssvenska ungdomen möjlighet att förklara sin existens för sig själv och andra i en omgivning, där det finska allt starkare dominerar. Det är frågor om den egna identiteten" (Cleve 1975:539).

Cleve anknyter till diskursen om det svenska arvet, men tyngdpunkten har förflyttats från att vara ett arv från den svenska tiden till att bli ett finlandssvenskt kulturarv, som handlar om identitet, självbild och etnicitet. Cleve kan ha tagit intryck av den så kallade hurrarörelsen, som under 1970-talet eftersträvade "en ny finlandssvensk nationell medvetenhet" (*U. F.* 2005:533 ff.). Resonemanget i citatet bygger på ett "känn dig själv"-argument – genom att förstå finlandssvenskarnas historia stärks ungdomarnas identitet. Cleve använder ordet "kulturtradition", vilket visar att han även uppfattar immateriell kultur som kulturarv.

Att tala om finlandssvenskt kulturarv är ovanligt. En Internetsökning på "finlandssvenskt kulturarv" den 4 februari 2014 ger enbart 67 träffar. En sökning inom finlandssvenskt material i Språkbankens corpus Korp ger 9 vidare träffar med sökorden finlandssvensk plus kulturarv, jämfört med 24 träffar på svensk plus kulturarv (Korp [2014]). Materialet i Korp är till största delen från 1990-talet och senare. Detta ger en fingervisning om att tendensen att tala om finlandssvenskt kulturarv kan ha förstärkts under 2000-talet.

Läraren och historikern Bengt Kummel skriver i samma tidning under rubriken "Historia på grundskolans högstadium" om undervisning som berör de historiska skeendena då Finland avskildes från Sverige: "Man kan tala om mötet mellan Alexander och Napoleon, skildra kriget 1808–09 och Borgå lantdag med betoning på viktiga fakta av typ allmänbildning (kulturarv) och låta det bero" (Kummel 1975:540). Kummel ansluter sig således till diskursen där kulturarv framställs som en gemensam referensram, här i form av bildning. Jämfört med Cleve är Kummels användning av ordet kulturarv inte alls lika kulturpolitiskt laddat.

Enligt David Lowenthal blev kulturarv på modet under 1980-talet i USA och Storbritannien (Lowenthal 1998:4). Detta kan ha varit en katalysator för utvecklingen av svenskt språkbruk. Inom det material som jag har undersökt kommer uppsvinget i användningen av kulturarv i

ningar i Språkbankens corpus Korp visar att termen är väletablerad i de finlandssvenska dagstidningarna år 1998, med 81 träffar enbart i *Hufvudstadsbladet*. Ordet förekommer också i myndighetsprosa på 1990-talet med 19 träffar, ofta i betydelsen gemensam referensram så som ”mänsklighetens kulturarv”, ”det finländska kulturarvet” och ”det nationella kulturarvet” (Korp [2014]).

Barbro Klein (2006:65 ff.) tolkar den stora ökningen av kulturarvsbegreppets popularitet i Sverige som influenser från engelskt språkområde samt från Unescos initiativ för kulturarv. Jag är övertygad om att dessa faktorer har bidragit till att aktualisera begreppet kulturarv, men i de finlandssvenska dagstidningarna ser jag även en annan utlösande faktor: diskussionerna om inträde i Europeiska unionen. Finlands medlemsansökan till Europeiska unionen lämnades in år 1992 och medlemskapet i unionen var ett faktum 1995 (*U. F.* 2003:368 f.).

År 1991 var Maastrichtfördraget, eller fördraget om Europeiska unionen, och grundandet av Europeiska unionen aktuellt. Journalisten och författaren Tuva Korsström diskuterar den 8 december ”det europeiska kulturarvet” i ledaren ”Kulturens Maastricht” i *Hufvudstadsbladet*. Korsström menar att det finns ett gemensamt europeiskt kulturarv, men samtidigt också ”ett stort antal nationella särkulturer”. Detta får Korsström att efterlysa satsningar på humaniora och konstämnen inom undervisning och massmedia, eftersom kunskap om både egen och andra länders kulturer behövs i det nya Europa (Korsström 1991, BP 110AAAA). Korsströms ansluter sig därmed i diskursen om kulturarv som gemensam referensram, snarast en europeisk sådan som övergriper nationella kulturer.

Vi har ovan sett exempel på hur inte bara bildning, men även utbildning i form av skolväsendet, förknippas med kulturarv. Den 18 april 1993 diskuterar bankmannen och kulturpersonligheten Levi Ulfvens nedläggningar och sammanslagningar av finlandssvenska skolor under rubriken ”Är kulturarvet i fara” i *Borgåbladet*. Utan att definiera vad han avser med kulturarv använder han ordet fem gånger

i texten. Han skriver bland annat att ”[k]ulturarvet ska räddas för framtiden” och ”[v]i bör visa förmåga till helhetssyn, att slå ihop och skära ner men genom vettig koncentration bibehålla kulturarvet närapå intakt” (Ulfvens 1993, BP 110AAAA). Citatet ingår i diskursen om det svenska arvet, här i form av konkret skolverksamhet eller om man så vill skolan i rollen av kulturförmedlare. Diskursen om att förhålla sig till historien är underliggande, eftersom vikten av att bevara kulturarvet för framtiden framgår. Här utmålas kulturarv snarast som en stafettpinne.

I slutet av decenniet använder folkmusikforskaren Ann-Mari Häggman ordet i den vetenskapliga artikeln ”Från nationell musik till världsmusik” som ingår i antologin *Musik i Norden*:

”Spelmanstävlingarnas betydelse för folkmusikens fortsatta existens och utformning kan knappast överskattas. Den enskilda spelmannen ställdes i fokus. Han fick uppträda som konstnär och bärare av ett värdefullt kulturarv. Därigenom fick också folkmusiken sina virtuoser, som framträdde på konsertestrader och figurerade i tidningspressen” (Häggman 1997:177).

I citatet är det folkmusik som framställs som kulturarv, och spelmannen blir följaktligen kulturarvsbärare. Detta kan jämföras med termen traditionsbärare, som i dag har övergivits inom traditionsvetenskaperna eftersom den framställer människor som tomma kärler som traditionen förvaras oförändrad i (Ternhag 1992:19 f.). Användningen av kulturarv här ingår i diskursen om kulturarv som positionering i historien och i form av kulturarv som stafettpinne.

I Johan Svenlins artikel ”Folkmusik för alla”, som publicerades i *Hufvudstadsbladet* den 18 juni 2000, berättar Martina Krooks om sitt stora intresse för folkmusik, om gemenskapen inom spelmannslaget och om att musiken alltid får henne på gott humör. Krooks menar också att folkmusik är värdefull: ”Hon tycker att folkmusiken står för ett viktigt kulturarv, som är värt att ta hand om och vårda ömt”

(Svenlin 2000). Krooks uttalanden rör kulturarv i form av utövande. Dessa uttalanden visar att kulturarv inte bara är en produktinriktad kategori, som tillskriver vissa kulturkomponenter en specialstatus, utan att immateriellt kulturarv också kan handla om görande. Här bygger argumentationen på diskursen om att förhålla sig till historien, i detta fall genom att vårda kulturarv i form av utövande. I detta fall blir framställs därmed kulturarv snarast som en budkavle. Märk dock att inte heller här kombineras orden immateriell och kulturarv. Jag har inte hittat ett enda belägg för att denna kombination i min undersökning.

Användningen av kulturarv i Finlands svenskbygder

Efter denna genomgång av etableringen, omvandlingen och användningen av begreppet kulturarv i Finlands svenskbygder kan jag konstatera att den tidigaste förekomsten som jag har funnit av termen kulturarv dateras till år 1880. Jag finner ingen begreppsmässig diskussion om begreppet kulturarv i det svenskspråkiga materialet från Finland som föregår millennieskiftet. Överhuvudtaget används termen knappt alls i vetenskapliga sammanhang innan 1990-talet. Termen tycks inte heller ha varit i administrativ användning innan dess, men den användes däremot tidigt inom politiska och kulturpolitiska diskussioner, då snarast som ett ”stort ord”.

Redan under 1800-talets sista decennier ser jag tre diskurser i användningen av kulturarv som återkommer i relativt oförändrad form under hela undersökningsperioden: diskursen om kulturarv som gemensam referensram, diskursen om det svenska arvet samt diskursen om kulturarv som medel för att förhålla sig till historien.

Diskursen om kulturarv som en gemensam referensram sammanfaller i det tidiga materialet med stora idéer och antikens kultur. Det står dock klart att nivån på den gemensamma referensramen kan variera stort – vi har sett exempel på att det är ett gemensamt kulturarv för västerlandet eller Europa som omtalas, likaväl som en gemensam referensram för den

etniska gruppen finlandssvenskar. Diskursen om kulturarv som gemensam referensram tycks vara sammanlänkad med uppfattningar om betydelsen av bildning och även utbildning och skola.

Diskursen om det svenska arvet är också den mycket tydlig i användningen av kulturarv i Finlands svenskbygder. Den uppstod tidigt och har utan tvekan samband med historiska händelser i Finland. Det är därför tänkbart att denna diskurs har haft en större aktualitet i Finland än i Sverige på grund av minoritetspositionen och den historiska kontexten. Observera att man inom diskursen sällan omtalar ett specifikt finlandssvenskt kulturarv. Det är i stället ett svenskt kulturarv i en bredare bemärkelse som utmålas. I diskursen om det svenska arvet lyfts oftast språk och kultur fram, men den kan även innefatta administration och institutioner. Ända sedan 1800-talets slut har ordet kulturarv i Finland tenderat att implicera en koppling västerut, mot Sverige och mot Europa eller västvärlden i vid bemärkelse.

Då kulturarv omtalas är en grundläggande tanke att detta arv bör bevaras. Det är därför inte förvånande att en diskurs om kulturarv som ett medel för att positionera oss gentemot historien, om vårt behov av att förhålla oss både till det förflutna och till framtiden, förekommer. Genom att bevara kulturarv för framtiden väljer vi samtidigt ut vilka aspekter av det förflutna som vi tycker att framtiden ska se som sin historia. Som framgått påverkas vår syn på kulturarv dock av samtidens strömningar. Diskursen om kulturarv för att förhålla sig till historien sammanhänger också med uppfattningen om kulturarv som prospektivt minne.

Vi har sett två olika versioner av hur man inom diskursen om att förhålla sig till historien framställer kulturarv som någonting vi och framtiden inte får glömma att komma ihåg – kulturarv som stafettpinne respektive som budkavle. En stafettpinne är någonting som man tar emot och överlämnar – man får inte tappa stafettpippen i växlingen. I en budkavle ska man däremot rista in sitt bomärke

innan den skickas vidare till nästa mottagare. I bägge fallen framställs kulturarv som någonting som man får av tidigare generationer och bör överlämna åt kommande släkten. Skillnaden handlar om huruvida samtiden enbart ska bära ett kulturarv vidare eller använda det och därmed göra sina egna tillägg till det.

I mitt material är det vanligast att kulturarv framställs som en stafettpinne inom diskursen om kulturarv för att förhålla sig gentemot historien. Detta är intressant, kanske framför allt i relation till immateriella kulturelement som tillskrivs kulturarvsstatus. Eftersom utövande och performans krävs för att immateriella kulturelement ska bevaras som vidmakthållen tradition är möjligheten till variation av betydelse. Min undersökning visar dock att även immateriella kulturelement tenderar att omtalats som statiska enheter då de tillskrivs kulturarvsstatus.

I slutet av undersökningsperioden förekommer att görande lyfts fram då kulturarv omtalas i anknytning till diskursen om att förhålla sig till historien genom kulturarv. Kulturarv framställs då som budkavle, vilket implicerar att utövaren tillåts ha inflytande på och variera kulturelementen.

Jag har funnit ett flertal exempel på att immateriella kulturelement omtalas som kulturarv.

Så tidigt som 1919 framställdes till exempel folksagor som andligt kulturarv. Ordet immateriell har jag däremot inte funnit i samband med kulturarv under min undersökningsperiod. Det är troligt att kombinationen av immateriell och kulturarv har etablerats genom påverkan av Unescos konvention inom detta område från år 2003.

Tendensen att enskilda individer lyfter fram avgränsade kulturelement som kulturarv blir vanligare under den senare delen av 1900-talet. I denna användning blir termen kulturarv tydligt värdetillskrivande. Vi har dock också sett exempel på små kulturarv, som upplevs betydelsefulla inom en avgränsad krets.

I stort ser därmed begreppet kulturarv i Finlands svenskbygger ut att följa de stora linjer som har iakttagits på olika håll i Europa. Jag ser en förnyad intensitet i användningen i slutet av 1980-talet. Denna tycks delvis vara inspirerad av att EU blev aktuellt, men säkerligen har också influenser från engelskt språkområde och Unescos initiativ påverkat. Den stora skillnaden jämfört med tidigare forskning är att diskursen om det svenska arvet är så genomgående. Min förklaringsmodell för detta är att det sammanhänger med de svenskspråkiga finländarnas minoritetsposition och den historiska kontexten.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

KÄLLOR

Helsingfors

Brages Pressarkiv
BP 29AA
BP 66
BP 110AAAA

Elektroniska källor

Korp [2014]: Korp. Språkbankens konkordansverktyg, Göteborgs universitet. (online) På <http://spraakbanken.gu.se/korp>.

NB H.t. [2014]: Historiska tidningsbiblioteket. Nationalbiblioteket, digitala samlingar. (online) På <http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/secure/main.html> (10.2.2014)

NB T. [2014]: Tidskrifter. Nationalbiblioteket, digitala samlingar. (online) På <http://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/secure/main.html> (10.2.2014)

NE [2014]: Prospektivt minne. Nationalencyklopedin. (online) På <http://www.ne.se/prospektivt-minne> (10.2.2014)

Presstanda [2014]: Presstanda. Brages Pressarkiv. (online) På <http://presstanda.fi/> (10.2.2014)

Sca [2014]: "Svenska partiet". Svenska centralarkivet. (online) På http://www.svenskacentralarkivet.fi/utstillinger/svenska_partiet/ (10.2.2014)

LITTERATUR

- Aarnipuu, Petja, 2008, *Turun linna kerrottuna ja kertovana tilana*. Helsinki.
- Ahlskog, Holger & Sandholm, Sören, 1987, *Vår historia Åk 7*. [Helsingfors].
- Alzén, Annika & Hedrén, Johan, 1998. *Kulturarvets natur*. Eslöv.
- Aronsson, Peter, 2004, *Historiebruk. Att använda det förflutna*. Lund.
- Bendix, Regina, 1997, *In Search of Authenticity. The formation of folklore studies*. Madison.
- Björkholm, Johanna, 2011, *Immateriellt kulturarv som begrepp och process. Folkloristiska perspektiv på kulturarv i Finlands svensksbygder med folkmusik som exempel*. Åbo.
- Burr, Vivien, 1995, *An Introduction to Social Constructionism*. London.
- Cleve, Anders, 1975, Historien i nutiden. I: *Läraren* nr 21. Helsingfors.
- Dundes, Alan, 1974, *Den devolutionistiska premissen i folkloristisk teori*. Stockholm.
- Eriksson, Erik, 1989, Vad är kultur? I: *Vasabladet* 23.3.1989. Vasa (BP 110AAAA).
- F. O., 1900, Vid skiljövägen. I: [*Fria Ord*] 19.11.1900. Stockholm.
- F. T., 1910, Svenska Folkpartiet och landtdagsvalen. I: *Fredrikhamns Tidning* 14.12.1910. Fredrikshamn.
- Forsblom, Valter W. (Utg.), 1927, *Finlands svenska folkdiktning, band VII 5 Magisk folkmedicin*. Helsingfors.
- Harvey, David, 2008, The History of Heritage. I: *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, s. 19 – 36. Hampshire & Burlington.
- Hasselblatt, Robert, 1924, Tal till fosterlandet. I: *Studentbladet* N:o 4. Helsingfors.
- Hbl, 1966, Finskt hovrättsråd om det svenska kulturarvet. I: *Hufvudstadsbladet* 21.2.1966. Helsingfors (BP 29AA).
- Heikel, Ivar [akronymen I.A.H.], 1899, "Att tänka på". I: *Östra Finland* 12.1.1899. Wiborg.
- Hornborg, Eirik [akronymen E. H.], 1939, Tal vid mötet för Finland i Musikaliska Akademien i Stockholm den 17 oktober 1939. I: *Nya Argus* nr 18. Helsingfors.
- Hult, H. F., 1880, Svenskt omdöme om senaste skollärarmöte i Finland. I: *Morgonbladet* 1.5.1880. Helsingfors.
- Häggman, Ann-Mari, 1997, Från nationell musik till världsmusik. I: *Musik i Norden*, s. 171 - 182. Stockholm.
- Högnäs, Sten, 1995, *Kustens och skogarnas folk. Om synen på svenskt och finskt lynne*. Stockholm.
- Jakobsson, Ole & Åbonde, Johannes, 1962. *Boken om samhället*. Helsinki.
- Jussila, Osmo, Hentilä, Seppo & Nevakivi, Jukka, 2000, *Finlands politiska historia 1809–1999*.
- Esbo.
- Klein, Barbro, 2006, Cultural Heritage, the Swedish Folklife Sphere, and the Others. I: *Cultural Analysis* Vol. 5, s. 57–80. Berkeley.
- Korsström, Tuva, 1991, Kulturens Maastricht. I: *Hufvudstadsbladet* 8.12.1991. Helsingfors (BP 110AAAA).
- Kummel, Bengt, 1975, Historia på grundskolans högstadium. I: *Läraren* nr 21. Helsingfors.
- Landtman, Gunnar, 1919, Om folksagens underbara danning. I: *Finsk Tidskrift* nr 2. Åbo.
- Lilliehöök, Eleonor, 1931, Hemmets kvinna, hennes traditioner och ställning i tiden. I: *Husmodern* N:o 11. Helsingfors.
- Lowenthal, David, 1998, *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Cambridge.
- Långström, Sture, 1997, *Författarröst och lärobokstradition. En historiedidaktisk studie*. Umeå.
- Låtar, 1985, Spelmän från Korponejden. I: *Låtar från Korponejden*. Vasa
- Lönnsroos, G. Wald., 1962, Om gammaldans och spelmansmusik. I: *Folkdansaren* N: o 1 1962. [Helsingfors].
- Malmberg, Richard, 1923, Festsföredrag. I: *Brages Årsskrift XII–XIV*. Helsingfors.
- Nilsson, Brita, 1952, Historieundervisningen. I: *Tidskrift för folkskolan* nr 5. Helsingfors.
- PL, 1903, Vieläkin Euroopan levottaomasta kolkasta. I: *Päivälehti* 20.2.1903. Helsinki.
- Pontán, Einar, 1951, Sångfestsdikt under sex decennier. I: *Tidskrift för folkskolan* nr 12–13. Helsingfors.
- Ronström, Owe, 2005, Memories, Tradition, Heritage. I: *Memories and Visions*, s 88–106. Tartu.
- SAOB, 1939, *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska akademien, band 15*. Lund
- Smith, Laurajane 2006: *Uses of Heritage*. New York.
- Sv. Pr., 1928, Vårt gammalsvenska folkliga kulturarv. I: *Svenska Pressen* 4.2.1928. Helsingfors (BP 66).
- Svb, 1946, En hälsning till sångaren i ledet. I: *Svensksbygden* N: o 3 1946. Helsingfors.
- Svenlin, Johan, 2000, Folkmusik för alla. I: *Hbl* 18.6.2000. Helsingfors.
- T. f. fsk., 1961, Finlandssvensk framtidstro. I: *Tidskrift för folkskolan* nr 28. Helsingfors.
- T. N., 1907, Upprop. I: *Tammerfors Nyheter* 18.5.1907. Tammerfors.
- Ternhag, Gunnar, 1992. *Hjort Anders Olsson*. Göteborg.
- Turtinen, Jan, 2006. *Världsarvets villkor. Intressen, förhandlingar och bruk i internationell politik*. Stockholm.

- U. F., 2003, *Uppslagsverket Finland*. 1. AAL–FIL. Helsingfors.
- U. F., 2004, *Uppslagsverket Finland*. 2. FIM–KEP. Helsingfors.
- U. F., 2005, *Uppslagsverket Finland*. 3. KER–OLY. Helsingfors.
- U. F., 2006, *Uppslagsverket Finland*. 4. OMA–SUS. Helsingfors.
- U. F., 2007, *Uppslagsverket Finland*. 5. SUT–ÖVE. Helsingfors.
- Ulfvens, Levi, 1993, *Är kulturarvet i fara*. I: *Borgåbladet* 18.4.1993. Borgå (BP 110AAAA).
- V. F., 1902, Betydelsen av kärr- och mossodling. I: *Västra Finland* 19.7.1902. Åbo.
- VS, 1900, Tienhaarassa. I: [*Vapaita Sanoja*] 15.11.1900. Tukholmassa.
- Wichmann, V. K. E. [signaturen Gänge Rolf], 1897, Förpost tienst! I: *Norra posten* 9.1.1897. Nykarleby.
- Å. T., 1895, Landsbygden och det svenska partimötet. I: *Åbo Tidning* 1.12.1895. Åbo.

SUMMARY

Summary in English: The Establishment and Development of the Concept Cultural Heritage in Swedish-speaking Finland

The aim of the article is to study the establishment, usage, and development of the concept cultural heritage. The term *kulturarv*, cultural heritage, in Swedish-speaking Finland during the period 1880–2000 is the center of the examination. Methodologically, the study focuses on discourse and trends in the usage of cultural heritage. The perspective is constructionist – the intention is not to conclude what is, should or should not be considered cultural heritage, but to analyze how cultural heritage is spoken of and what cultural patterns can be observed.

Kulturarv was first used in Finland in a Swedish-speaking daily paper in 1880. Here the term is used to discuss the position of the classical languages in the curriculum. The example is part of a discourse where cultural heritage is depicted as a common frame of reference, education, and perhaps even refinement. The discourse reappears throughout the period at a varying level – it can be a broad

“western” heritage as well as an ethnic Finland-Swedish heritage.

A discourse established during the last decade of the 19th century is referred to as “the Swedish heritage”. Finland was part of Sweden until 1809, when Finland became a Russian Grand Duchy until independence in 1917. The discourse on the Swedish heritage describes the language, culture and administration of the Swedish era as cultural heritage. In the Swedish-speaking press in Finland the discourse reappears throughout the studied period. Similar patterns have not been noted in the usage of the term *kulturarv* in Sweden, so it is likely that the minority position of the Swedish-speakers in Finland along with their historic context has influenced this discourse.

A third major discourse found in the material depicts *kulturarv* as a means to relate to one’s position in history, to the past as well as the future. Oftentimes the discourse outlines a desired version of history, rather than historical facts. This discourse is closely connected to notions of safeguarding and preservation.

¹ Jag har använt Nationalbibliotekets digitala samlingar, databaserna Historiska tidningsbiblioteket (NB H.t. [2014]) och Tidskrifter (NB T. [2014]). Jag har använt Brages Pressarkivs samlingar och databas (Presstanda [2014]). Dessutom har jag använt Språkbankens korpus Korp (Korp [2014]). Ingen av databaserna är heltäckande, men de kan användas för att hitta relevant material och undersöka periodvisa frekvenser.

² Citatet lyder på finska: ”Mutta kaiken tämän ei tarvitse merkitä sen lopullista menettämistä, mikä meiltä on otettu pois, jos me vaan kansassamme kykenemme hereillä pitämään tietoisuutta siitä, mitä meillä on oikeus vaatia takaisin, kun kerran se päivä tulee, jolloin vaatimukset voidaan esittää. [...] Jos me emme sitä elävin silmin saa nähdä, niin muut sen saavat, jotka tulevat meidän jälkeemme, ja heitä kohtaan on meillä samat velvollisuudet kuin esi-isämme ovat täyttäneet meihin nähden. Heidän, yhtä suuressa määrässä kuin itsemme takia täytyy meidän niin menetellä että menneitten vuosisatoin kulttuuriperintöä ei tuhlata, että kansamme itsetuntoa, jonka kasvaminen on vaatinut monen miespolven hellittelevää hoitoa, ei hämmennetä ja hävitetä, vaan vahvistetaan ja kehitetään vihollistemme ja heidän elkeittensä uhallakin.” (VS 1900:[1f.]

I svensk version: ”Men allt sådant behöfver icke betyda någon slutlig förlust af det man fråntagit oss, såvida vi blott inom hela vårt folk förmå hålla medvetandet vaket om hvad vi ega rätt att återkräfvä, när den dag kommer, då krafven kunna framställas. [...] Om icke vi få upplefva den, få andra det, som komma efter oss, och beträffande dem ha vi samma skyldigheter som våra fäder uppfyllt gentemot oss. För deras, likaså mycket som för vår egen skull, måste vi söka så begä, att de gångna seklernas kulturarf icke förskingras, att vårt folks under många släktled uppammade nationalmedvetande icke grumlas och förstöres, utan starkes och utvecklas, alla yttre vidrigheter till trots.” (F. O. 1900:[1f.]